

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.1.3>

А. М. Кучук

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права та публічного управління
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Ю. С. Завгородня

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав
людини
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ВІЙСЬКОВЕ ПРАВО: АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ

У статті досліджено взаємодію міжнародного гуманітарного права та національного військового права, зосереджено увагу на механізмах імплементації міжнародних норм у внутрішнє законодавство. Актуальність дослідження визначається необхідністю забезпечення належного правового регулювання збройних конфліктів та виконання державою міжнародно-правових зобов'язань

Досліджено взаємодію міжнародного гуманітарного права та військового права, з акцентом на імплементацію міжнародних норм у національне законодавство. Визначено, що міжнародне гуманітарне право виконує нормативну функцію у врегулюванні збройних конфліктів, встановлюючи стандарти захисту осіб і об'єктів. Військове право, як комплексна галузь національного права, регулює діяльність збройних сил та забезпечує правове підґрунтя оборонної політики держави.

Розглянуто трирівневу класифікацію механізмів імплементації міжнародного гуманітарного права: нормативно-правовий, інституційний та практичний рівні. Акцентовано увагу на ролі законотворчої діяльності, функціонуванні державних органів та застосуванні гуманітарних норм у військовій практиці. Наголошено на необхідності прийняття законодавчих актів, створення спеціалізованих органів правосуддя та впровадження програм військово-правової освіти.

Окрему увагу приділено питанням криміналізації воєнних злочинів та забезпеченню прав потерпілих. Вказано на важливість ратифікації Римського статуту та вдосконалення національного кримінального законодавства. Зроблено висновок про значення гармонізації міжнародного гуманітарного права та військового права для зміцнення правопорядку і забезпечення захисту жертв збройних конфліктів.

Наголошено, що взаємодія між міжнародним гуманітарним правом та військовим правом має комплексний характер, охоплюючи процеси імплементації міжнародних норм у національне законодавство, адаптацію правових положень до специфіки збройних сил та розробку механізмів контролю за їх дотриманням. Результати дослідження підкреслюють важливість гармонізації міжнародного гуманітарного права та національного військового права для забезпечення ефективного захисту осіб під час збройних конфліктів і належного виконання державою її міжнародних зобов'язань.

Ключові слова: воєнний злочин, захист жертв, збройний конфлікт, імплементація норм міжнародного права, національне законодавство, система права.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження обумовлена зростанням кількості збройних конфліктів у сучасному світі, що підкреслює важливість ефективного

застосування норм міжнародного гуманітарного права на національному рівні. Ця галузь міжнародного права спрямована на захист осіб, які не беруть або припи-

нили брати участь у воєнних діях, а також на обмеження методів і засобів ведення війни. Водночас національне військове право виконує функцію правового регулювання діяльності збройних сил держави, визначаючи порядок застосування сили відповідно до міжнародних зобов'язань.

Проблематика взаємодії міжнародного гуманітарного права та національного військового права набуває особливої значущості для держав, які беруть участь у міжнародних операціях, ведуть оборонні чи миротворчі місії. Належна імплементація норм цієї галузі міжнародного права у внутрішнє законодавство є необхідною умовою для забезпечення правового захисту цивільного населення та комбатантів, запобігання воєнним злочинам і притягнення винних до відповідальності.

Крім того, правовладдя як фундаментальний принцип сучасної правової системи передбачає чітке дотримання норм міжнародного права. У цьому контексті дослідження аспектів взаємодії між міжнародним гуманітарним правом і національним військовим правом сприяє виявленню правових колізій, прогалин у законодавстві та розробці пропозицій щодо їх усунення.

Особливу актуальність дослідження має для України в умовах збройної агресії та необхідності забезпечення відповідності національного законодавства міжнародним стандартам. Вивчення досвіду інших держав у питаннях імплементації норм міжнародного гуманітарного права може стати важливим орієнтиром для вдосконалення вітчизняного військового права.

Таким чином, дослідження взаємодії міжнародного гуманітарного права та національного військового права є важливим не лише для правничої науки, а й для забезпечення захисту прав осіб у збройних конфліктах та утвердження принципів правовладдя в національній правовій системі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правову природу міжнародного гуманітарного права досліджували В. Чудновська та А. Мернік, наголошуючи, що фундаментом сучасного гуманітарного права є інтеграція принципів гаазького та женевського права. Гаазькі норми визначають межі допустимого у військових діях, зокрема щодо певних озброєнь та

способів ведення бою. Женевські норми, у свою чергу, мають на меті забезпечити захист тих, хто не є комбатантами або припинив участь у конфлікті [1, с. 74-75]. Концепції міжнародного гуманітарного права були предметом дослідження В. Бак та М. Межведєвої [2, с. 277-283].

А. Кориневич [3], І. Кудлай, Т. Моїсєєва, В. Гайтан [4, с. 194-198], А. Мернік [5, с. 382-385] досліджували дію норм міжнародного гуманітарного права, а також окремі аспекти взаємодії цієї галузі міжнародного права з національним правом. А. Замрига висвітлив застосування міжнародного гуманітарного права за обставин російської збройної агресії проти України [6].

Водночас, вкажемо, що менш дослідженим є військове право як елемент системи національного права. В. Яценко розглядає ключові аспекти військового права як окремої галузі, що регулює військові відносини. Основний фокус зроблено автором на аналізі та систематизації теоретичних напрацювань науковців і практиків у цій сфері. Висувається та аргументується ідея про першочергове значення військово-оборонної функції військового права як його основного змістовного елемента, що має визначати правову модель військової сфери [7, с. 141-148].

І. Шопіна та О. Гущин аналізували проблеми розвитку воєнного права (ототожнюючи воєнне право та військове право) [8].

Однак, попри значну кількість досліджень, залишається недостатньо вивченими питання гармонізації норм міжнародного гуманітарного права із національним військовим правом, особливо в аспекті їх практичного застосування під час збройних конфліктів. Подальші дослідження потребують розробки рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання відповідно до міжнародних зобов'язань держави.

Мета статті. Метою цієї роботи є висвітлення аспектів взаємодії міжнародного гуманітарного права та національного військового права.

Виклад матеріалу. Для досягнення мети дослідження необхідно розуміти природу міжнародного гуманітарного права та військового права. На нашу думку, міжнародне гуманітарне право, будучи скла-

довою міжнародного публічного права, виконує нормативну функцію у врегулюванні збройних конфліктів, встановлюючи загальні стандарти захисту осіб і об'єктів, які не беруть участі в бойових діях.

Військове право доцільно розглядати як комплексну галузь національного законодавства, що регулює суспільні відносини, які виникають у зв'язку з організацією, функціонуванням та застосуванням збройних сил держави. Ця галузь серед іншого визначає правовий статус військово-службовців, встановлює порядок військового управління, проходження військової служби, мобілізаційної підготовки, правові засади воєнного стану [9, с. 192-193]. Військове право є структурним елементом системи національного права, що поєднує норми конституційного, адміністративного, кримінального, міжнародного та інших галузей права, забезпечуючи правове регулювання оборонної політики та військової діяльності держави.

Вкажемо, що ми не вступаємо у дискусію щодо того, чи є військове право окремою галуззю національного права. Вкажемо, що ми не вступаємо у дискусію щодо того, чи є військове право окремою галуззю національного права, оскільки питання галузевої приналежності має значною мірою доктринальний характер і залишається предметом наукових дебатів. Натомість для цілей цього дослідження військове право розглядається як комплекс правових норм, що регулюють відносини у сфері оборони, діяльності збройних сил, а також реалізації державної політики у воєнній сфері. Такий підхід дозволяє зосередитися на аналізі конкретних аспектів взаємодії між міжнародним гуманітарним правом і національним військовим правом, не заглиблюючись у теоретичні суперечки щодо його статусу в системі права.

Результати нашого дослідження вказують на те, що взаємодія між міжнародним гуманітарним правом та військовим правом має комплексний характер. Вона охоплює процеси імплементації міжнародних норм у внутрішнє законодавство, адаптацію правових положень до специфіки збройних сил держави, а також розробку механізмів контролю за дотриманням норм гуманітарного права на національному рівні.

Водночас, слід наголосити, що ефективна імплементація норм міжнародного гуманітарного права у національне право, зокрема у законодавство, що регулює відносини у сфері функціонування збройних сил держави, вимагає прийняття відповідних законодавчих актів, внесення змін до військових статутів, наказів та інструкцій. Зокрема, важливу роль відіграє розроблення національних керівництв з ведення бойових дій, які деталізують міжнародні гуманітарні стандарти з урахуванням військових реалій.

При цьому класифікацію механізмів імплементації, на нашу думку, доцільно провести за рівнями, виокремивши нормативно-правовий, інституційний та практичний рівні. Такий підхід дозволяє комплексно оцінити ефективність застосування норм міжнародного гуманітарного права у військовому праві, враховуючи як формальні аспекти закріплення норм, так і реальні механізми їх реалізації та контролю.

Нормативно-правовий рівень охоплює законотворчу діяльність держави, спрямовану на імплементацію положень гуманітарного права у національне законодавство, що передбачає ухвалення спеціальних законів, внесення змін до військових статутів та інших нормативно-правових актів, що регламентують ведення бойових дій, захист цивільного населення та військовополонених, а також визначення відповідальності за воєнні злочини.

Інституційний рівень передбачає створення та функціонування державних органів, уповноважених (відповідальних) на впровадження норм гуманітарного права. Йдеться про роль парламенту, уряду, військових інституцій, органів правосуддя та прокуратури у забезпеченні контролю за дотриманням міжнародних стандартів. Особливе значення має діяльність спеціалізованих підрозділів, відповідальних за правову оцінку воєнних операцій та навчання військовослужбовців нормам міжнародного гуманітарного права.

Практичний рівень стосується безпосереднього застосування норм гуманітарного права у процесі ведення бойових дій, підготовки військових операцій та забезпечення захисту жертв збройних конфлік-

тів. Він включає процедури розслідування воєнних злочинів, механізми правозастосування та притягнення до відповідальності винних осіб. Важливою складовою цього рівня є військова освіта та тренінги, що формують належне розуміння та дотримання норм гуманітарного права серед військовослужбовців.

Додамо, що одним із ключових елементів взаємодії є система військово-правової освіти та підготовки військовослужбовців. Рекомендовано включити в програми військової підготовки поглиблений курс з міжнародного гуманітарного права, що сприятиме підвищенню правової обізнаності та зниженню кількості порушень гуманітарних норм.

У цьому контексті варто згадати підготовлений комплексний пакет навчальних матеріалів для викладання заняття на тему «Міжнародне гуманітарне право та його норми про захист жертв війни» у межах базової загальновійськової підготовки, підготовлений Департаментом юридичного забезпечення Міністерства оборони України у співпраці з громадською спільнотою «Українська Гельсінська спілка з прав людини» [10].

Наголосимо, що запропонована трирівнева класифікація дозволяє виявити прогалини у процесі імплементації, визначити напрями вдосконалення військового права та забезпечити ефективне виконання державою своїх міжнародних зобов'язань.

Відзначимо, що ефективне національне військове право має містити чіткі положення щодо криміналізації воєнних злочинів, передбачати механізми розслідування та притягнення до відповідальності осіб, винних у їх вчиненні, що серед іншого передбачає імплементацію положень міжнародного гуманітарного права і Римського статуту Міжнародного кримінального суду у внутрішнє законодавство. Зокрема, національне право має визначати конкретний перелік воєнних злочинів, відповідальність за які повинна бути чітко врегульована в кримінальному законодавстві. У цьому аспекті вкажемо, що лише у серпні 2024 року Україна ратифікувала Римський статут [11]. Нині продовжується робота над проектом Кримінального кодексу [12].

Для забезпечення ефективності правозастосування важливим є створення спеціалізованих органів або підрозділів, які мають необхідну компетенцію для здійснення правосуддя у сфері воєнних злочинів. При цьому процедура розслідування повинна відповідати міжнародним стандартам незалежності, об'єктивності та неупередженості. Додамо, що в Україні триває дискусія щодо створення військових судів: «Якщо ж говоримо про створення військових судів, то ми, знову ж таки, маємо свій досвід; спілкуємося з людьми, які були безпосередньо до цього дотичні. І це ще чинні судді, які дуже підтримують цю ідею. І, судячи з інформації у відкритих джерелах, Верховний Суд наразі теж активно підтримує створення військових судів» [13].

Окрему увагу слід приділити питанням захисту прав потерпілих від воєнних злочинів. Національні механізми мають забезпечувати доступ до правосуддя, гарантувати відшкодування шкоди та реабілітацію жертв. Для цього доцільно передбачити участь потерпілих у кримінальному процесі, надання їм правової допомоги та забезпечення захисту свідків.

Таким чином, чітке закріплення у національному військовому праві положень щодо криміналізації воєнних злочинів, розслідування та притягнення винних до відповідальності сприятиме виконанню державою своїх міжнародно-правових зобов'язань, зміцненню правовладдя та забезпеченню справедливості для жертв збройних конфліктів.

Таким чином, результати дослідження підкреслюють важливість гармонізації міжнародного гуманітарного права та національного військового права з метою забезпечення ефективного захисту осіб під час збройних конфліктів та належного виконання державою її міжнародних зобов'язань.

Висновки і пропозиції. Таким чином, взаємодія між міжнародним гуманітарним правом та військовим правом має комплексний характер, охоплюючи процеси імплементації міжнародних норм у національне законодавство, адаптацію правових положень до специфіки збройних сил та розробку механізмів контролю за їх дотриманням. Класифікація механізмів

імплементції міжнародного гуманітарного права може здійснюватися за трьома рівнями: нормативно-правовим, інституційним та практичним. Ефективна імплементція норм міжнародного гуманітарного права у військове право потребує прийняття (зміни) відповідних законодавчих актів. Чітке закріплення у національному військовому праві положень щодо криміналізації воєнних злочинів, їх розслідування та притягнення винних до відповідальності сприятиме виконанню державою своїх міжнародно-правових зобов'язань.

Результати дослідження підкреслюють важливість гармонізації міжнародного гуманітарного права та національного військового права для забезпечення ефективного захисту осіб під час збройних конфліктів і належного виконання державою її міжнародних зобов'язань.

Список використаної літератури:

1. Чудновська В., Мерник А. Міжнародне гуманітарне право в сучасному світі. Collection of Scientific Papers «ΛΟΓΟΣ», (July 8, 2022; Paris, France). 2022. P. 74-75.
2. Бак В.І., Медведєва М.С. Співвідношення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. №2(15). С. 277-283.
3. Кориневич А.О. Застосування міжнародного гуманітарного права до збройного конфлікту на території України. Одеса: Фенікс, 2015. 78 с.
4. Кудлай І.В., Моїсєєва Т.М., Гайтан В.В. Правова оцінка збройних протистоянь у міжнародному гуманітарному праві. International scientific and practical conference (Wloclawek, Republic of Poland July 9-10, 2021). URL <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/157/4688/9848-1?inline=1>
5. Мерник А.М. Міжнародний досвід правового врегулювання внутрішніх збройних конфліктів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 382-385.
6. Замрига А.В. Застосування міжнародного гуманітарного права в умовах збройної агресії російської федерації проти України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2022. №6. <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-6-01-04>
7. Яценко В.А. Військове право: теоретико-методологічні засади. *Інформація і право*. 2020. №2(33). С. 141-148.
8. Шопіна І.М., Гуцин О.О. Актуальні проблеми сучасного стану розвитку воєнного (військового) права як науки і навчальної дисципліни. *Форум права*. 2017. № 2. С. 144-148.
9. Добробог Л. Галузеутворення та комплексні галузі права в аспекті розвитку українського правознавства. *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 31 травня 2024 р. – 01 червня 2024 року). У 2-х томах. Суми : СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2024. Т. 1. С. 192-195.
10. Комплексний пакет навчальних матеріалів для викладання заняття на тему «Міжнародне гуманітарне право та його норми про захист жертв війни» у межах базової загальновійськової підготовки. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/mizhnarodne-gumanitarne-pravo/kompleksnij-paket-z-mgp-v-ramkah-bzvp.html>
11. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього. Закон України від 21 серпня 2024 року. *Відомості Верховної Ради*. 2025. №№ 1-2. Ст.1.
12. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України/Draft of the new Criminal Code of Ukraine. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>
13. Начальник Головного управління військової юстиції Міністерства оборони України Олексій Муравйов повідомив, що Національна школа суддів України працює в напрямку підготовки суддів щодо роботи з військовими злочинами. URL: <https://armyinform.com.ua/2025/03/21/u-minoborony-poyasnyly-shho-potribno-dlya-stvorenniya-vijskovyh-sudiv/>

Kuchuk A., Zavhorodnia Yu. International Humanitarian Law and National Military Law: Aspects of Interaction

The article examines the interaction of international humanitarian law and national military law, focusing on the mechanisms for implementing international norms into domestic legislation. The relevance of the study is determined by the urgency to ensure proper legal regulation of armed conflicts and the fulfillment of international legal obligations by a state.

The interaction of international humanitarian law and military law with an emphasis on the implementation of international norms into national legislation is examined. It is designated that international humanitarian law performs a normative function in the settlement of armed conflicts, establishing standards for protection of individuals and objects. Military law, as a complex branch of national law, regulates the activities of the armed forces and provides the legal basis for the defense policy of the state.

A three-level classification of mechanisms for implementing international humanitarian law is considered: regulatory, institutional and practical levels. The focus is on the role of lawmaking, the functioning of state agencies and the application of humanitarian norms in military practice. The necessity of adopting legislative acts, forming specialized justice institutions and implementing military legal education programs is emphasized.

Special attention is paid to the issues of criminalizing war crimes and ensuring the victims' rights. The importance of ratifying the Rome Statute and improving national criminal legislation is indicated. The conclusion is made about the importance of harmonizing international humanitarian law and military law for strengthening the rule of law and ensuring the protection of victims of armed conflicts.

It is emphasized that the interaction between international humanitarian law and military law is complex, covering the processes of implementing international norms into national legislation, adapting legal provisions to the specifics of the armed forces and developing mechanisms for monitoring their compliance. The results of the study emphasize the importance of harmonizing international humanitarian law and national military law to ensure the effective protection of individuals during armed conflicts and the proper implementation by the state of its international obligations.

Key words: war crime, protection of victims, armed conflict, implementation of international law, national legislation, legal system.